

Dreiging

Waar loert het gevaar tijdens vredesoperaties?

drs. W. Kamphuis, prof. dr. A.L.W. Vogelaar*

Inleiding

Militairen worden opgeleid met het doel te kunnen omgaan met dreiging, er adequaat op te kunnen reageren en, indien nodig, zelf dreiging te kunnen veroorzaken. In hedendaagse missies zijn bepaalde dreigingen prominenter geworden dan in traditionele oorlogvoering. Voorheen was duidelijk wie de vijand was, hoe er tegen die vijand opgetreden moest worden en welke middelen moesten worden ingezet.

In de huidige vredesoperaties is dat veel minder duidelijk. De vijand treedt irregulier op: hij is niet voorspelbaar en strijdt niet altijd volgens de regels. Bovendien kan hij door de technologische ontwikkeling gebruik-

maken van media waarmee hij een groot publiek kan bereiken. Bij dit publiek kan hij angst zaaien door bijvoorbeeld beeldmateriaal te vertonen van de onthoofding van gijzelaars of door berichten te verspreiden van morteraanvallen op militaire kampen.

Hierdoor kan ook angst ontstaan bij het thuisfront van de militairen. Deze angst kan zijn weerslag hebben op de militairen zelf. Militairen moeten zijn opgewassen tegen de dreigingen die deze ontwikkelingen met zich meebrengen. Militairen worden op veel vormen van dreiging goed getraind. Het is echter van belang om oog te houden voor de dreigingen waarmee militairen vandaag de dag daadwerkelijk worden geconfronteerd en welke dreigingen een grote impact op hen hebben.

In dit artikel gaan we op basis van een tiental diepte-interviews met uitgezonden officieren na wat karakteristieke dreigingen zijn tijdens vredesoperaties, wat hun impact is en wat de kenmerken van deze dreigingen zijn.¹ Dit onderzoek heeft als doel kennis van de effecten van dreiging te vergroten.

Om de effecten van dreiging te kunnen verklaren en tegen te gaan, is het

van belang de ‘werkzame bestanddelen’ van dreiging te identificeren. Allereerst lichten we het begrip ‘dreiging’ toe. Vervolgens besteden we aandacht aan de verschillende soorten dreigingen die in de interviews gerapporteerd werden. Hierna bespreken we de factoren die als belangrijkste veroorzakers van de impact van de dreigingen uit de interviews naar voren kwamen.

Vervolgens besteden we aandacht aan de invloed die de factor tijd heeft op de dreiging en aan enkele relevante individuele kenmerken. We eindigen met enkele conclusies en aanbevelingen.

Dreiging

Het begrip ‘dreiging’ is moeilijk te definiëren. Vaak volstaat men met een globale omschrijving als:

een aanstaande gebeurtenis met mogelijk negatieve gevolgen

(zie bijvoorbeeld Argote, Turner & Fichman, 1989). Deze definitie laat veel in het midden, bijvoorbeeld om wat voor soort gevolgen het gaat. Ook houdt deze definitie er geen rekening mee dat wat voor de één een dreiging

* W. Kamphuis is als sociaal psycholoog verbonden aan de Universiteit van Tilburg en maakt deel uit van een samenwerkingsverband tussen de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie en TNO Defensie en Veiligheid, waarbinnen hij onderzoek doet naar de effecten van dreiging op planning en besluitvorming in teams.

A.L.W. Vogelaar is verbonden aan de Sectie Militaire Gedragswetenschappen en Filosofie van de Nederlandse Defensie Academie in Breda.

¹ De beide auteurs danken de respondenten voor hun medewerking aan dit onderzoek.

is, het voor de ander niet hoeft te zijn en zelfs: wat voor iemand op het ene moment een dreiging is hoeft het voor dezelfde persoon op een ander moment niet te zijn.

Dreiging is dus iets wat tot stand komt in het samenspel tussen het individu en zijn omgeving. Ten slotte laat deze definitie geen ruimte voor de mogelijkheid dat een bedreigende gebeurtenis niet echt hoeft plaats te vinden om toch bedreigend te kunnen zijn. Dreiging definiëren wij hier dan ook als:

een mogelijk aanstaande gebeurtenis die door een of meerdere personen wordt waargenomen als potentiële veroorzaker van materiële of immateriële schade aan, of de obstructie van minstens één van de doelen van die persoon of personen.

Materiële schade kan bijvoorbeeld verlies van geld zijn, immateriële schade bijvoorbeeld fysiek letsel, of gezichtsverlies. Beide soorten schade hebben dus te maken met het verlies van iets wat je hebt. Obstructie van doelen heeft betrekking op het niet meer kunnen bereiken van iets wat je nastreeft.

Aspecten van dreiging

Zoals gezegd komt dreiging tot stand in het samenspel tussen een individu en zijn omgeving. Er bestaat geen 'standaardreactie' op een bepaalde dreiging, die voor iedereen hetzelfde

is. Iemands reactie wordt bepaald door de inschatting die hij maakt na met de dreiging geconfronteerd te zijn. In die inschatting speelt een aantal zaken een rol:

- de kenmerken van de dreiging (bijvoorbeeld het type dreiging, de ernst van de verwachte gevolgen en de beheersbaarheid);
- de kenmerken van de persoon (bijvoorbeeld zijn emotionele stabiliteit, zijn behoefte aan controle en ervaring met de betreffende dreiging);
- de omgevingsfactoren (bijvoorbeeld de steun die iemand van anderen ervaart).

Dit artikel gaat voornamelijk over de kenmerken van de dreiging. Welke soorten gebeurtenissen en welk type informatie leiden tot gevoelens van dreiging in de specifieke context van militairen tijdens vredesoperaties?

Dreiging tijdens vredesoperaties

Om een beeld te krijgen van de verschillende soorten dreigingen tijdens vredesoperaties hebben we diepte-interviews gehouden met tien officieren (variërend in rang van eerste luitenant tot luitenant-kolonel), die op het moment van interviewen recent uitgezonden waren geweest. Zeven van

hen zijn in de periode 2004-2005 op missie geweest naar Irak (SFIR), de andere drie namen in dezelfde periode deel aan missies in Bosnië-Herzegovina (SFOR/EUFOR).

Tijdens de interviews is deze officieren gevraagd naar gebeurtenissen, voorvallen en berichten die een (grote) dreigende impact op hen hadden. Vervolgens werd bij de genoemde incidenten in het interview nagegaan wat nu precies de impact van zo'n incident bepaalde volgens de respondent.

In totaal werden er tweeëntwintig verschillende incidenten genoemd, die volgens de respondenten zelf sterk varieerden in de impact die ze op hen hadden en de gevoelens van dreiging die ze veroorzaakten.

Categorieën

Op basis van de inhoud van deze incidenten is er allereerst een indeling gemaakt in een aantal hoofdcategorieën van vaak genoemde soorten incidenten:

- **doden en gewonden**
(gebeurtenissen waarbij collega's of anderen om het leven komen of gewond raken door aanslagen of ongelukken. Kan zowel betrekking hebben op het zelf aanwezig zijn bij de gebeurtenis als op het krijgen van berichten over de gebeurtenis);
- **daadwerkelijke aanslagen**
(incidenten die te maken hebben met mortier- en raketbeschietingen en aanvallen op patrouilles die op dat moment plaatsvinden of reeds plaatsgevonden hebben);
- **mogelijke aanslagen**
(geruchten onder de plaatselijke bevolking of meldingen van burgers over ophanden zijnde aanslagen en bedreigingen van de opponent);
- **plaatselijke omstandigheden**
(incidenten die te maken hebben met het moeten functioneren in een compleet andere cultuur, het verkeer ter plekke, het gevaar van mij-

Waarschuwingsmarkering voor landmijnen, Bosnië-Herzegovina
(Foto collectie NIMH)

nen en onduidelijkheid over duur van de inzet);

- **interne spanningen**

(spanningen tussen verschillende eenheden, spanningen vanwege verschillende ideeën over de te ondernemen acties, en spanningen zonder duidelijk aanwijsbare oorzaak);

- **het thuisfront**

(berichten over bedreiging van familie, overlijden of ziekte van familie of vrienden, onrust bij het thuisfront door (foutieve) berichtgeving over de missie en relationele problematiek);

- **overig**

(bijvoorbeeld problemen in de samenwerking met coalitiepartijen en persoonlijke frustraties).

Uit deze opsomming blijkt dat het begrip 'dreiging' breed is op te vatten. De genoemde incidenten zijn alle te scharen onder de noemer dreiging doordat ze allemaal mogelijk materiële of immateriële schade aan de militair of de eenheid, of obstructie van te bereiken doelen kunnen veroorzaken.

De bovenstaande categorieën geven een overzicht van de verschillende typen dreigingen waarmee militairen tijdens vredesoperaties te maken kunnen krijgen. De meeste gerapporteerde dreigingincidenten vielen in de categorie 'mogelijke aanslagen': bijna eenkwart van al de incidenten bestond uit dit type dreiging (zie tabel 1).

Ook incidenten die te maken hebben met het thuisfront bleken veel genoemd te worden. Incidenten die te maken hebben met doden en gewonden kwamen het minste voor. In de interviews werd ook nagegaan wat de impact was die het incident had op de respondent. Met impact wordt bedoeld in welke mate de respondent zich bedreigd voelde door het incident en in hoeverre het incident gevolgen had voor taakuitvoering en het algehele functioneren.

In de door de respondenten beschreven incidenten bleek dreiging te kunnen leiden tot gevoelens van spanning of bezorgdheid, onrust, angst, frustratie, boosheid, of zelfs paniek. Het was voor de respondenten vaak lastig om nauwkeurig aan te geven wat de effecten van een dreiging waren op het eigen functioneren of het functioneren van het team. Gevolgen die genoemd werden zijn onder meer: afleiding van de taak, verstoorde besluitvorming, verminderde concentratie, het gevoel heeft de overhand bij besluitvorming, verminderde *situational awareness*, optreden van automatismen, dadendrang, onderlinge spanningen en fricties in het team.

Wanneer dit soort zaken in sterke mate aanwezig waren, spreken we van een grote impact van de dreiging, wanneer ze slechts in geringe mate aanwezig waren, spreken we van een kleine of matige impact van de dreiging. Dreiging kon soms echter ook leiden tot een grotere alertheid, of volstreekte rust. En met betrekking tot de taakuitvoering werd ook wel een verbeterde concentratie genoemd als gevolg van een dreiging.

Ook in deze gevallen spreken we van een kleine impact van de dreiging. Veel van deze reacties en gevolgen komen overigens overeen met individuele stressreacties zoals die bijvoorbeeld door Jacobs (1993) zijn beschreven.

Impact

In tabel 1 hebben we het type dreiging afgezet tegen de impact van de dreiging, om na te gaan of er op basis van deze indeling iets te zeggen is over het effect van de dreiging. Zoals in tabel 1 is te zien, kan er op basis van de indeling in de verschillende typen dreiging niet zo heel veel geconcludeerd worden over de impact van de dreiging.

Voor sommige typen geldt dat de kans wat groter is dat een incident een grote impact heeft dan een kleine of matige impact en voor andere typen incidenten geldt het omgekeerde. Maar voor iedere categorie geldt dat er incidenten zijn met een grote impact en incidenten met een kleine tot matige impact. De categorieën geven dus weinig uitsluitsel over wanneer een dreiging veel invloed zal hebben en ze geven geen inzicht in de werking van dreiging.

Neem bijvoorbeeld de categorie 'mogelijke aanslagen'; hierin zitten zowel incidenten die, zoals blijkt uit de interviews, een groot gevoel van dreiging veroorzaakten en een heel kamp op zijn kop zetten, als incidenten die veel minder impact hadden en de dagelijkse gang van zaken niet eens verstoorden. En dit geldt voor al de categorieën.

Er moet dus iets anders zijn dan het soort dreiging, wat de impact van de dreiging kan verklaren.

Type dreiging	Impact van de dreiging		Totaal
	Klein tot matig	Groot	
Doden en gewonden	1 (20%)	4 (80%)	5
Daadwerkelijke aanslagen	4 (36%)	7 (64%)	11
Mogelijke aanslagen	9 (45%)	11 (55%)	20
Plaatselijke omstandigheden	7 (70%)	3 (30%)	10
Interne spanningen	6 (66%)	3 (34%)	9
Thuisfront	4 (29%)	10 (71%)	14
Overig	8 (62%)	5 (38%)	13
<i>Totaal</i>	39	43	82

Tabel 1. De relatie tussen het type dreiging en de impact van de dreiging

Kenmerken van dreiging

Om meer grip op de werking van dreiging te krijgen is er dus meer informatie nodig dan een indeling in typen dreiging. Er is inzicht nodig in de 'bestanddelen' die een gebeurtenis of een bericht bedreigend maken: welke kenmerken van een dreiging bepalen de impact van die dreiging?

Iedere dreiging kan variëren op een groot aantal dimensies. Een dreiging kan bijvoorbeeld chronisch zijn, of acuut; collectief of individueel; beheersbaar of onbeheersbaar, et cetera. Om nu te kijken welke van deze dimensies een grote invloed hebben op de impact van de dreiging, zijn de genoemde incidenten nader geanalyseerd. Hierbij is allereerst gekeken naar die kenmerken van de dreiging die door de respondenten zelf aangevoerd werden.

Bepaalde kenmerken bleken bij veel incidenten door de respondenten aangevoerd te worden als verklaring voor de impact die het incident had. Bij de incidenten waarbij dit niet het geval was, zijn deze kenmerken afgeleid uit de beschrijving van de incidenten door de respondenten. Op basis hiervan en aansluitend bij eerder onderzoek naar de effecten van dreiging, zijn drie dimensies van dreigingen geformuleerd die een belangrijke rol bleken te spelen in dreigingen van hedendaagse vredesoperaties:

- beheersbaarheid;
- ambiguïteit;
- ernst van de verwachte gevolgen.

Hierna behandelen we de dimensies eerst afzonderlijk, om een duidelijk beeld te geven van wat de betreffende dimensie inhoudt. Naast deze dimensies gaan we ook in op de factor tijd en de individuele verschillen.

Bij de behandeling van deze dimensies dienen telkens incidenten uit de interviews als voorbeeld. Deze incidenten scoren dan hoog op de dimensie waarvoor ze als illustratie worden gebruikt, maar ook de andere dimen-

sies van dreiging kunnen een rol hebben gespeeld. De dreiging die van een incident uitgaat, bleek zelden te verklaren vanuit slechts één dimensie.

Voor de voorbeelden zijn echter incidenten gebruikt waarbij de betreffende dimensie een groot deel van de verklaring vormde voor het gevoel van dreiging dat door het incident werd veroorzaakt. Na de afzonderlijke behandeling geven we een overzicht van de manier waarop de dimensies met elkaar samenhangen bij de beschreven incidenten en welke gevolgen dit had voor de impact van de incidenten.

'Force protection' voor de nieuw aangekomen militairen, Irak, 2004

(Foto AVDD, R. Mol; collectie NIMH)

Beheersbaarheid

Een van de meest onderzochte dimensies van dreiging is de beheersbaarheid van de gebeurtenis. Beheersbaarheid is:

het geloof dat men een reactie tot zijn beschikking heeft die de onaangenaamheid van een gebeurtenis kan beïnvloeden

(Thompson, 1981). Onbeheersbare gebeurtenissen blijken een sterker gevoel van dreiging op te roepen dan beheersbare gebeurtenissen. De mens heeft namelijk een sterke behoefte controle te kunnen uitoefenen

over zijn omgeving (zie bijvoorbeeld Gaillard, 2003; Mandler, 1975). Voor sommige gebeurtenissen geldt dat ze door niemand te beheersen zijn.

Andere gebeurtenissen zijn voor de één beter beheersbaar dan voor de ander. Een adequate training kan er bijvoorbeeld toe leiden dat men het gevoel heeft meer controle over een gebeurtenis te kunnen uitoefenen, waardoor dezelfde gebeurtenis als minder bedreigend zal worden ervaren.

Voor een medewerker van de Explosieven Opruimingsdienst zal het onklaar maken van explosieven een

minder bedreigend gevoel geven dan voor een infanterist, terwijl die infanterist zich waarschijnlijk weer minder bedreigd voelt in een situatie waarin een strijder ontwapend moet worden of een voertuig beveiligd. Beide functionarissen hebben een verschillende training gehad om met verschillende dreigingen te kunnen omgaan.

Uit de interviews kwam beheersbaarheid als een belangrijke dimensie van dreiging naar voren. Uit tabel 2 blijkt allereerst dat driekwart van alle genoemde incidenten slecht beheersbaar was. Verder valt op dat op één na alle incidenten die een grote impact op de

Beheersbaarheid	Impact van de dreiging		Totaal
	Klein tot matig	Groot	
Laag	20	42	62
Gemiddeld tot hoog	19	1	20
<i>Totaal</i>	39	43	82

Tabel 2. De relatie tussen beheersbaarheid en impact van de dreiging

respondent hadden, een lage beheersbaarheid hadden. Daarbij valt te zien dat er in ongeveer de helft van alle gerapporteerde incidenten sprake was van een grote impact als de beheersbaarheid laag was. De tabel laat echter ook zien dat een lage beheersbaarheid niet altijd tot een grote impact leidde: in 20 gevallen was de impact gering of matig.

Dat beheersbaarheid een belangrijk dimensie van de dreiging is wordt bepaald door een van de respondenten als hij vertelt over beschietingen. Hij vergelijkt de beschietingen op het kamp die tijdens UNPROFOR plaatsvonden met de mortieraanvallen tijdens SFIR:

Het gevoel van dreiging op de vloer was tijdens UNPROFOR vele malen groter. Je trekt je namelijk terug in je schulp, je weet niet wat er gebeurt, je laat je tanden niet zien. Tijdens UNPROFOR was het mandaat 'soft' en waren de middelen er niet om er tegen op te treden. Daar hebben ze van geleerd. Tijdens SFIR nam je het gevoel van dreiging weg door bij beschietingen iedereen te alarmeren en 'à la minute' met tientallen militairen het kamp uit te trekken om de daders op te sporen.

Ook werden er mortieropsporingsradars ingezet.

Je neemt dan de dreiging niet weg, maar het is wel goed voor het moreel. Als je mandaat ruimer is en er veel actie plaatsvindt, dan wordt het gevoel van dreiging minder.

Uit dit verhaal komt duidelijk naar voren dat ondanks dat de ernst van de

gebeurtenissen gelijk is, het gevoel van dreiging sterk kan verschillen doordat de militairen het idee hebben dat ze al dan niet wat aan de dreiging kunnen doen.

Het verhaal van een andere respondent laat zien dat zelfs binnen dezelfde missie (SFIR) het gevoel van dreiging door beschietingen sterk kon verschillen, doordat de mogelijkheden om de dreiging te beheersen per individu verschilden. Deze respondent behoorde zelf bij de groep die bij een mortieralarm direct het kamp uittrok om de daders op te sporen.

Het was prettiger om eruit te kunnen dan op het kamp te blijven. Op zo'n moment sta je niet stil bij de dreiging. Maar de mensen die op het kamp bleven, die hadden heel angstvallig hun portofoon naast het bed staan met ons net op, om te kunnen volgen wat wij allemaal deden. Op die mensen heeft het veel meer impact gehad.

Dit gekluisterd zitten aan de portofoon is overigens een mooie illustratie van het gegeven dat mensen alles aangrijpen om maar het gevoel te krijgen een bedreigende situatie enigszins te kunnen beheersen.

Zaken als mandaat, materiaal en functie kunnen er dus voor zorgen dat dreigingen die zich ter plaatse voordoen beheerst kunnen worden. Er zijn echter ook zaken die in het missiegebied onveranderd slecht beheersbaar zijn voor de militairen en daardoor potentieel veel invloed kunnen hebben, zoals het thuisfront.

Militair van Dutchbat tijdens een patrouille van UNPROFOR
(Foto Mindef, dv, R. van Bakel; collectie NIMH)

Militair van Dutchbat tijdens een sociale patrouille bij Srebrenica

(Foto Mindef, Dv, R. van Bakel; collectie NIMH)

Zoals blijkt uit de interviews kon berichtgeving in de media bijvoorbeeld voor veel onrust zorgen bij het thuisfront. Het kwam voor dat de militairen bijvoorbeeld via radio Veronica te horen kregen dat er een bomaanslag op hun kamp was geweest, terwijl ze daar zelf niets van hadden gemerkt. De onrust die dit thuis veroorzaakte had echter wel een flinke weerslag op de manschappen.

Ook aanslagen die wel hadden plaatsgevonden en waarbij Nederlandse militairen waren omgekomen of gewond geraakt leidden tot een gevoel van onmacht. Een van de respondenten vertelde:

In Nederland horen ze alleen maar dat er een Nederlander is omgekomen en jij bent dan niet in staat te vertellen dat jij het niet bent geweest. Het eerste waar je behoefte aan hebt is met thuis communiceren, maar je bent zelf verantwoordelijk voor de procedure waardoor dat niet kan. Je voelt je dan machteloos.

Problemen die kunnen spelen bij het thuisfront zijn voor de militair nauwelijks te beheersen, waardoor ze een

grote invloed kunnen hebben. Uit de interviews kwamen zaken naar voren als het overlijden van een naaste, ziekte of overspannenheid van de partner en problemen in de opvoeding. De militair krijgt dit wel allemaal te horen van het thuisfront, maar is vaak niet in staat om er zelf actie op te ondernemen.

Ook is het wel voorgekomen dat partners van militairen bedreigd werden met anonieme telefoontjes midden in de nacht of met anonieme e-mailtjes. De militair zelf kon daar ter plekke niets aan doen; hij kon de dreiging niet zelf beheersen, met als gevolg dat hij zijn aandacht maar moeilijk op het werk kon richten.

Wel werd dan de marechaussee, de MIVD (Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst) en de lokale politie ingeschakeld om te trachten de dreiging weg te nemen. In het ergste geval kon het thuisfront onderduiken of politiebescherming krijgen. Al dit soort zaken kon echter zo sterk gaan interfereren met de werkzaamheden van de betrokkene dat het voor hem niet meer mogelijk was de missie af te maken en dat hij terug naar huis moest worden gestuurd.

De conclusie kan worden getrokken dat de beheersbaarheid van een dreiging in sterke mate de impact van een dreiging bepaalt. Als mensen het gevoel hebben geen controle te hebben over een dreiging, dan is de kans groot dat de dreiging veel impact op ze heeft.

Als ze daarentegen het gevoel hebben zelf iets te kunnen doen om de dreiging aan te pakken zullen ze een minder machteloos gevoel hebben en zal de dreiging in veel minder sterke mate interfereren met de taakuitvoering. Of een dreiging beheersbaar is, hangt af van de gebeurtenis zelf, van de persoon en van de omgeving.

Ambigüiteit

Een dimensie van dreiging die gerelateerd is aan beheersbaarheid, is de ambigüiteit van een dreiging. Ambigüiteit heeft te maken met het ontbreken of niet helder zijn van informatie, of de aanwezigheid van conflicterende informatie of informatie die tegen de verwachtingen ingaat. Als het moeilijk is om op basis van de aanwezige informatie een inschatting van een dreiging te kunnen maken, spreken we van een ambigue dreiging.

Een ambigue dreiging leidt vaak tot een verminderd gevoel van beheers-

Ambigüiteit	Impact van de dreiging		Totaal
	Klein tot matig	Groot	
Laag tot gemiddeld	35	21	56
Hoog	4	22	26
Totaal	39	43	82

Tabel 3. De relatie tussen ambigüiteit en impact van de dreiging

baarheid, omdat niet duidelijk is waar precies op gereageerd moet worden, laat staan op wat voor manier. Ambigue gebeurtenissen of informatie zullen dus eerder als bedreigend worden geïnterpreteerd dan eenduidige. Echter, niet-ambigue dreigingen zijn niet per definitie beheersbaar.

Uit tabel 3 blijkt dat er in ongeveer eenderde van de gerapporteerde incidenten sprake was van een hoge ambigüiteit. Als dit het geval was, dan had de dreiging ook bijna altijd een grote impact. Als de ambigüiteit van de dreiging laag tot gemiddeld was, dan was de impact van de dreiging in de meeste gevallen klein tot matig.

De ambigüiteit die door de respondenten beschreven werd, had vaak te maken met het 'niet helder kunnen krijgen van het plaatje' door de vaagheid van berichten. Maar ook de am-

bigüiteit van de omgeving kon een sterk gevoel van dreiging oproepen als men bijvoorbeeld 's nachts in de stad moest zijn en er bevolking op de been was waarvan niet duidelijk was wat hun bedoelingen waren.

Een respondent beschreef de volgende situatie.

Voorafgaand aan een operatie hadden we een pittig gesprek met de lokale autoriteiten. Het gesprek werd in gebrekkig Engels via een tolk gevoerd. Na afloop van de discussie liepen we naar buiten. Eén van de functionarissen kwam achter mij aan en vroeg mij in het Duits: 'Hoe gaat het met je twee dochters, is alles goed thuis?' Wat me direct opviel, was dat de vraag in het Duits werd gesteld, terwijl de gesprekken in gebrekkig Engels hadden plaatsgevonden. Toch antwoordde ik hem nog heel vriendelijk in het Duits en liep vervolgens door.

Toen pas gingen m'n nekharen overeind staan: Huh? Hoe weet hij dat ik twee dochters heb? Ik heb het hem niet verteld... Hoe weet die vent dat? Het leek zo'n beleefde vraag, maar door de voorafgaande discussie over die operatie kwam het in een heel ander daglicht te staan. En dan ga je piekeren. Moet ik dit nou opvatten als een dreiging? Of is het gewoon een beetje patsierigheid, zo van: ik weet wat van je.

Wat wint die vent ermee? Wat wil hij dan? Zou hij echt... En je komt er dus niet achter. Het viel niet te verifiëren. Dus dat geeft onzekerheid. Ik kwam echt in een emotionele golfbeweging terecht: angst, kwaadheid en ontkenning wisselden elkaar af. Het is je meest dierbare en tegelijk meest kwetsbare punt. Het hield me behoorlijk bezig, zeker als ik niets te doen had. Maar je weet ook dat het je eigenlijk niet bezig mag houden, omdat je gewoon je werk te doen hebt.

Ik heb uiteindelijk besloten om er niets mee te doen, maar dat was wel een heel moeilijke beslissing. Door de onzekerheid bleef het maar malen in mijn hoofd. Pas op het moment dat de voorgenomen operatie afgerond was, kon ik het weer echt loslaten.

Irak, 2003. Bij Al Khidir wordt de colonne gereedgemaakt voor vertrek naar Shaibah

(Foto AVDD, R. Gieling; collectie NIMH)

Ambigüiteit van de dreiging roept echter niet altijd méér gevoelens van dreiging op dan eenduidigheid van de dreiging. In het geval van een onbeheersbare, onafwendbare dreiging kan ambigüiteit of onvoorspelbaarheid zelfs prettiger en minder bedreigend zijn dan eenduidigheid of voorspelbaarheid.

Onduidelijkheid over de gebeurtenis kan dan het gevoel van dreiging verminderen door alternatieve, minder bedreigende interpretaties van de betekenis van de situatie toe te laten (Lazarus & Folkman, 1984) en door ontkenning van de dreiging en afleiding van de aandacht te vergemakkelijken.

Ernst van de verwachte gevolgen

Een laatste en voor de hand liggende dimensie is de ernst van de verwachte gevolgen van de dreiging. Bij de ene dreiging zullen de verwachte gevolgen veel ernstiger zijn (bijvoorbeeld mogelijk verlies van eigen leven) dan bij een andere dreiging (bijvoorbeeld mogelijk verlies van materieel). Dit heeft gevolgen voor de impact die de dreiging heeft, zoals ook blijkt uit tabel 4.

Een groot deel van de gerapporteerde incidenten had ernstige verwachte gevolgen en in het merendeel van deze incidenten had de dreiging een grote impact. In die gevallen waarin de ernst van de verwachte gevolgen laag was, was de impact van de dreiging over het algemeen klein tot matig.

Ter illustratie het verhaal van een respondent uit een bataljonsstaf, die vertelde over de beschieting met een RPG (*Rocket Propelled Grenade*) van het CPA (*Coalition Provisional Authority*) House in Irak.

Van tevoren hadden we al berichten gekregen vanuit de lokale bevolking dat ze het CPA House wilden gaan aanvallen. Dus we hadden er de nodige maatregelen op genomen. Het CPA House lag op vier à vijf kilometer afstand van de commandopost van het bataljon en viel onder de primaire verantwoordelijkheid van de compagnie. Wij zouden dus alleen bijspringen als de compagniescommandant hulp nodig had.

Op een gegeven moment hoorden we in de commandopost een heel harde, zware knal. Op dat moment gaat er een knop bij je om, je slikt; wat is er aan de hand, heb ik gewonden, heb ik doden? (...) Op het moment dat je die knal hoort, weet je niet wat het is, maar het was echt een dikke boem. Het kan een autobom zijn, het kan wat anders zijn, maar je moet ingesteld zijn op het ergste. En je weet wat voor impact een autobom kan hebben.

Voor de respondent had de onzekerheid in de eerste minuten na de aanslag een grote impact. Iedereen in de

Ernst van verwachte gevolgen	Impact van de dreiging		Totaal
	Klein tot matig	Groot	
Laag tot gemiddeld	19	10	29
Hoog	20	33	53
Totaal	39	43	82

Tabel 4. De relatie tussen de ernst van de verwachte gevolgen en de impact van de dreiging

commandopost zat te wachten op een bericht. Het moment dat dat bericht na een paar minuten (die veel langer leken te duren) binnenkwam, was volgens de respondent een heel spannend moment.

Eenzijds was het de ambiguïteit van de gebeurtenis die bij de respondent zorgde voor een grote impact. Uit zijn woorden blijkt echter ook de ernst van de verwachte gevolgen mee te spelen. Doordat de aanslag met zo'n enorme dreun gepaard ging, leek de kans op ernstige gevolgen (meerdere doden en gewonden) groot. Hierdoor had de aanslag een grote impact.

Achteraf bleek het dus om een RPG te gaan en had het afgevuurde projectiel gelukkig zijn doel gemist, waardoor er geen gewonden waren gevallen.

Welke gevolgen als ernstig worden gezien hangt samen met het doel dat een persoon heeft. In dit geval werd het doel om met z'n allen heelhuids

die klonk als een autobom, dan wanneer de aanslag als een enkel geweer-schot had geklonken. De ernst van de verwachte gevolgen van een dreiging heeft te maken met *de mate* waarin het bereiken van een doel wordt bedreigd.

Daarnaast wordt die ernst bepaald door *het belang* dat een individu hecht aan het doel dat wordt bedreigd. Sommige doelen zijn belangrijker voor het individu dan andere. Stel dat het in het bovengenoemde incident zeker zou zijn dat er geen eigen personeel bij betrokken was, maar bijvoorbeeld alleen materieel. In dat geval zou de impact van de knal waarschijnlijk minder groot zijn geweest.

Hoe groter dus het belang, hoe groter de ernst van de verwachte gevolgen, hoe bedreigender de gebeurtenis. Ten slotte wordt de ernst van de verwachte gevolgen van een gebeurtenis ook bepaald door *het aantal* doelen dat door de gebeurtenis wordt bedreigd; hoe meer doelen, des te bedreigender de gebeurtenis.

In veel gevallen zullen dus dreigingen met ernstige verwachte gevolgen een grote impact hebben en sterke gevoelens van dreiging veroorzaken. Wat echter opvalt in tabel 4 is dat een hoge ernst lang niet altijd gepaard gaat met een grote impact, en, misschien nog wel opvallender, dat incidenten met een lage tot gemiddelde ernst van verwachte gevolgen toch een grote impact kunnen hebben.

In deze gevallen spelen kennelijk de eerder behandelde dimensies beheersbaarheid en ambiguïteit een doorslaggevende rol. Omdat voor iedere dreig-

Beheersbaarheid	Ambigüiteit	Ernst van verwachte gevolgen	Impact van de dreiging		Totaal
			Klein tot matig	Groot	
Laag	Laag tot gemiddeld	Laag tot gemiddeld	12	6	18
		Hoog	5	14	19
	Hoog	Laag tot gemiddeld	3	3	6
		Hoog	0	19	19
Gemiddeld tot hoog	Laag tot gemiddeld	Laag tot gemiddeld	4	1	5
		Hoog	14	0	14
	Hoog	Laag tot gemiddeld	1	0	1
		Hoog	1	0	1
<i>Totaal</i>			39	43	82

Tabel 5. De relatie tussen de drie dimensies en de impact van de dreiging

ging geldt dat de impact wordt bepaald door het samenspel van de verschillende dimensies, geven we hier een overzicht van de manier waarop de dimensies van de gerapporteerde incidenten met elkaar samenhangen en de gevolgen die dit had voor de impact van de dreiging.

De dimensies gecombineerd

In tabel 5 zijn de drie behandelde dimensies van dreiging gezamenlijk afgezet tegen de impact van de dreiging. Op basis van deze figuur kunnen er enkele definitieve conclusies getrokken worden over de werking van dreiging. Zo valt in de figuur te zien dat bijna de helft (19 van de 43) van de incidenten die een grote impact hadden allemaal in één cel vallen: incidenten met een lage beheersbaarheid, een hoge ambigüiteit en een hoge ernst van de verwachte gevolgen.

Als deze combinatie van kenmerken aanwezig is, dan is de impact van de dreiging altijd groot (19 versus 0). Daarnaast zien we dat bij de tien incidenten waarvan de ernst van de verwachte gevolgen relatief laag was, maar de impact van de dreiging toch groot, de beheersbaarheid in praktisch al die gevallen (9 van de 10) een cruciale rol speelde: dreigingen met relatief niet-ernstige verwachte gevolgen kunnen dus toch het functioneren ernstig belemmeren als ze niet beheersbaar zijn.

Ook het omgekeerde geldt: een dreiging die wel ernstige verwachte gevolgen heeft maar goed beheersbaar is, leidde bij de respondenten niet tot een sterk gevoel van dreiging, aangezien een hoge beheersbaarheid praktisch altijd leidt tot een verminderde impact.

Ten slotte valt te zien dat een hoge ambigüiteit vrijwel altijd samengaat met een lage beheersbaarheid (25 versus 2). Het is bij een ambigue dreiging niet duidelijk waar precies op gereageerd moet worden, en hoe er gereageerd moet worden, waardoor de dreiging moeilijk te beheersen is. De combinatie van hoge ambigüiteit en lage beheersbaarheid gaat in het merendeel van de gevallen samen met een grote impact van de dreiging (22 versus 3).

De factor tijd

Naast de drie behandelde dimensies beheersbaarheid, ambigüiteit en ernst van de verwachte gevolgen, is er zoals gezegd nog een andere factor die van belang is bij het veroorzaken van gevoelens van dreiging: tijd. We behandelen deze factor hier apart, omdat hij in de interviews bij lang niet alle incidenten ter sprake kwam.

Dat tijd echter wel degelijk invloed heeft op de impact van een dreiging,

mag uit het volgende voorbeeld blijken. Op basis van de dimensies beheersbaarheid, ambigüiteit en ernst van de verwachte gevolgen, zou de dood voor iedereen een constante dreiging moeten zijn; niemand kan er aan ontkomen, niemand weet precies wat er met je gebeurt en niks heeft ernstiger gevolgen. Toch ervaren de meeste mensen de dood niet als een constante dreiging. Pas op het moment dat mensen aan hun sterfelijkheid herinnerd worden, ontstaat een gevoel van dreiging en heeft dat allerlei gevolgen voor hun denken en handelen (*Terror Management Theory*: Greenberg, Pyszczynski & Solomon, 1986; zie ook: Van den Berg, Soeters en Dechesne, 2006).

De dreiging wordt daarbij sterk vergroot wanneer de verwachte gebeurtenis nabij is in de toekomst. Een persoon die te horen heeft gekregen dat hij nog twee maanden heeft te leven, ervaart een grotere dreiging van de dood dan andere mensen. Een gebeurtenis die dus meer nabij is in de toekomst, is over het algemeen meer bedreigend dan gebeurtenissen die verder weg zijn.

Daarnaast komt echter uit onderzoek van Paterson en Neufeld (1987) naar voren dat als iemand bericht krijgt over een ophanden zijnde bedreigende gebeurtenis, de gevoelens van dreiging sterker kunnen worden naarmate

de anticipatietijd (de tijd die verstrijkt tussen de eerste aankondiging en het optreden van de gebeurtenis) langer is.

Ten slotte valt er onderscheid te maken tussen acute dreiging en chronische dreiging. Een acute dreiging is relatief plotseling, heftig, van korte duur en vergt een snelle reactie. Chronische dreiging is altijd aanwezig, maar minder prominent dan acute dreiging. Chronische dreiging vraagt ook niet direct om een reactie van degene die bedreigd wordt.

Uit diverse onderzoeken bij Nederlandse militairen komt naar voren dat chronische dreiging leidt tot gewenning en daarmee vaak tot terugkerende onachtzaamheid (Vogelaar, Kramer, Op den Buijs & Peters, 2001; Vogelaar e.a., 1997).

Uit de interviews komt de complexe rol die de factor tijd speelt goed naar voren. Zo vertelde een van de respondenten dat het alarm voor een mortierbeschieting een sterker gevoel van dreiging veroorzaakte dan de berichten dat er 's avonds mortierbeschietingen op het kamp zouden gaan plaatsvinden. Beide 'berichten' hebben betrekking op hetzelfde gebeurtenis, maar toch wekt het ene een sterker gevoel van dreiging op dan het andere.

In het eerste geval laat het alarm voor de mortierbeschieting weten dat de dreiging heel nabij is en in het tweede geval is de dreiging verder weg. Het effect van de nabijheid in de toekomst van de dreiging kan hier dus deels verklaard worden door de factor beheersbaarheid: het alarm laat weten dat er op zeer korte termijn mortieren op het kamp terecht zullen komen en dat daar weinig meer aan te doen is. De beheersbaarheid is dus laag.

Nederlands (links) en Amerikaans konvooi op de weg van Tarin Kowt naar Kandahar Airfield. Vijf minuten later blijkt dat het Amerikaanse konvooi is getroffen door een IED. Er waren geen gewonden

(Foto AVDD, G. van Es; collectie NIMH)

De berichten over mortierbeschietingen die in de avonduren zullen plaatsvinden daarentegen geven nog voorbereidingstijd en dus de mogelijkheid om de dreiging te beheersen. Een andere respondent vertelde dat er veel dreiging uitging van die keren dat er steeds meer bewijs binnenkwam dat de vijand op die en die datum het kamp zou aanvallen. Volgens hem ging de minste dreiging uit van berichten *dat* de vijand zou gaan aanvallen, meer dreiging van berichten die precies vermeldden *wanneer* de vijand zou gaan aanvallen, maar de meeste dreiging ging uit van berichten dat de vijand *in een bepaalde periode* zou gaan aanvallen.

In dit voorbeeld speelt naast de factor tijd ook de ambiguïteit van de dreiging een rol: de respondent had liever zekerheid over het moment waarop de vijand zou gaan aanvallen, dan dat hij zeker wist dat de vijand in een bepaalde periode zou gaan aanvallen maar geen duidelijkheid had over het precieze moment.

Opvallend is dat als de dreiging nog meer ambigu werd (berichten *dat* de vijand zou gaan aanvallen), de impact van de dreiging weer afnam. Wellicht speelt hierbij ook een rol dat de berichten *dat* de vijand zou gaan aanvallen frequent voorkwamen, waardoor dit een min of meer chronische dreiging werd, waarbij gewenning optrad. Als er specifiekere berichten binnenkwamen, kon deze chronische dreiging een acutere vorm aannemen, die een grotere impact had. En als deze acutere dreiging dan ook nog ambigu was (de vijand valt in een bepaalde periode aan), dan was de impact het grootst.

Een andere respondent vertelde ten slotte dat er op een dag heel concrete en betrouwbare aanwijzingen binnenkwamen dat ze die avond, of de volgende avond, met mortieren beschoten zouden worden. Vergeleken met de chronische dreiging van dit soort beschietingen (vanwege gebeurtenissen bij andere compagnieën en vage berichten in de trant van 'jullie komen

ook een keer aan de beurt'), was de respondent eigenlijk wel blij met deze acute maar concrete dreiging; het gaf hem de mogelijkheid om zich goed voor te bereiden.

Hier kan je tenminste wat mee. Een dergelijke dreiging geeft een opening om een actie te plannen.

Voor de laatstgenoemde respondent bood de zekerheid van de dreiging in de nabije toekomst, hem de mogelijkheid om iets aan de dreiging te doen, de dreiging te beheersen. Dit resulteerde in een relatief positief gevoel.

Al met al is de relatie tussen de factor tijd en dreiging complex. In sommige gevallen levert een gebeurtenis die dichterbij is een grotere dreiging op dan een gebeurtenis verder weg. In andere gevallen is een vage gebeurtenis verder weg weer bedreigender dan een zekere gebeurtenis dichterbij. De veronderstelling is dat in veel gevallen de beheersbaarheid van de gebeurtenis een belangrijke verklarende factor is.

Individuele kenmerken

Ervaring

De gehouden interviews waren vooral gericht op de kenmerken van bedreigende omstandigheden. In de interviews kwam echter ook regelmatig naar voren dat iemands reactie op een dreiging ook wordt bepaald door de persoonlijke kenmerken van het individu. Zo gaven verschillende respondenten aan dat ze zich minder bedreigd voelden door bepaalde zaken of zich er minder door lieten afleiden dan anderen vanwege hun ervaring.

Ervaring met soortgelijke omstandigheden tijdens eerdere uitzendingen bijvoorbeeld, leidde er volgens deze respondenten toe dat ze onder dreiging beter in staat waren om breed en genuanceerd te blijven kijken, vooruit te denken en zich niet alleen op de dreiging te focussen, maar ook oog te hebben voor andere zaken van belang, zoals de reacties van anderen of het doel van de missie.

Als voorbeeld kan het volgende voorval genoemd worden.

Na een aanslag op een Nederlandse patrouille en allerlei provocaties die daaromheen plaatsvonden (beschietingen van andere patrouilles, openlijk verboden wapenbezit, anti-Nederlandse leuzen, et cetera) wilde een deel van de staf (vooral de jongere officieren) een daad stellen. Ze wilden niet met zich laten sollen onder het motto: 'als je een mep krijgt, moet je terug slaan, omdat je anders niet meer geloofwaardig bent'. Een ander deel (de oudere officieren) wilde zich juist niet laten provoceren, omdat ze dachten dat ze daarmee het vertrouwen van de bevolking zouden verliezen en dus het doel van de missie in gevaar zouden brengen.

In de staf heeft zich toen een flinke discussie afgespeeld, waarbij de commandant uiteindelijk heeft besloten de lokale politie haar werk te laten doen en zich niet te laten provoceren. Volgens sommige respondenten was een belangrijk verschil tussen de officieren die niet met zich wilden laten sollen en de officieren die zich niet wilden laten provoceren, het verschil in ervaring. Die ervaring zorgde ervoor dat na de aanslag de oudere officieren zich in hun besluitvorming niet lieten leiden door gevoelens, maar oog hielden voor het grotere geheel van de missie.

Verantwoordelijkheidsgevoel

Een ander persoonlijk aspect dat meerdere malen de revue passeerde was verantwoordelijkheidsgevoel. In die gevallen waarin de respondent zich verantwoordelijk voelde voor anderen of de verantwoordelijkheid voelde om handelend op te treden in de aanwezigheid van een dreiging, leidde die situatie tot extra sterke gevoelens van dreiging.

Zo beschreef een respondent een situatie waarin de Britten een Iraakees gingen oppakken, en er van hem en zijn chauffeur en medepassagier werd verwacht dat ze deel zouden nemen aan die arrestatie. Dit zat de respondent helemaal niet lekker, omdat hij zich verantwoordelijk voelde voor de beide anderen die op die situatie niet goed waren voorbereid. Het was dan ook een hele opluchting toen 'de vogel gevlogen' bleek te zijn.

Een andere respondent vertelde dat de dreiging van een hinderlaag een grotere impact op hem had dan de dreiging van een autobom, onder meer omdat je in een hinderlaag handelend

moet optreden, terwijl je bij een autobom toch niets terug kan doen. Dit brengt met zich mee dat men zich in verschillende mate verantwoordelijk voelt.

Ook in andere incidenten kwam terug dat verantwoordelijkheidsgevoel de gevoelens van dreiging kan versterken. Hiermee bevinden commandanten zich in een kwetsbare positie. Eerder onderzoek onder Zweedse militairen die tijdens vredesoperaties bloot hadden gestaan aan levensbedreigende omstandigheden ondersteunt dit idee (Wallenius, Johansson & Larsson, 2002).

Sommige respondenten gaven overigens ook aan dat ze door hun gevoel van verantwoordelijkheid voor anderen en voor de missie beter onder dreiging presteerden dan wanneer ze die verantwoordelijkheid niet hadden gehad. Kennelijk kan die verantwoordelijkheid er ook voor zorgen dat er een spanningsniveau wordt bereikt waarop optimaal gepresteerd kan worden.

Verwachtingen

Een laatste individueel kenmerk dat uit de interviews naar voren kwam, had te maken met verwachtingen. Meerdere malen gaven respondenten aan dat bepaalde incidenten niet zo'n sterk gevoel van dreiging veroorzaakten, omdat zij van te voren al de verwachting hadden met dit soort zaken in aanraking te komen. Mentaal had de respondent zich er dan al op voorbereid, waardoor de confrontatie met het daadwerkelijke incident minder gevoelens van dreiging oproep.

Omgekeerd werkte dit effect van verwachting ook. Als respondenten van te voren niet de verwachting hadden met bepaalde dreigingen in aanraking

te komen terwijl dat wel gebeurde, dan leidden deze dreigingen tot sterke reacties.

Zo was een van de respondenten eerder op missie geweest naar een gebied waarvan hem voorgespiegeld werd dat het er relatief rustig was. Ter plekke bleek het echt oorlog te zijn. Doordat hij hier niet goed op voorbereid was, hadden allerlei dreigingen een sterke impact op hem.

Verwachting en voorbereiding hangen vanzelfsprekend nauw met elkaar samen. Een goede voorbereiding leidt ertoe dat mensen het gevoel hebben effectief met de dreiging om te kunnen gaan.

Dit wordt ook wel 'self-efficacy' (Bandura, 1977) genoemd. Als de 'self-efficacy' van een persoon hoog is, heeft hij het gevoel om te kunnen gaan met de eisen die de omgeving stelt en alleen al dit gevoel kan

**Mariniers in Mazar e Sharif,
Afghanistan, 2005.**

**'Een goede voorbereiding
leidt ertoe dat mensen het gevoel
hebben effectief met de dreiging
om te kunnen gaan'**

(Foto AVDD, R. Mol; collectie NIMH)

ertoe leiden dat hij daadwerkelijk effectiever om weet te gaan met die eisen.

Ten slotte

In dit artikel hebben we op basis van diepte-interviews met officieren die recent hadden deelgenomen aan missies een beeld proberen te schetsen van de aard van dreiging tijdens huidige vredesoperaties. Allereerst hebben we een overzicht gegeven van de verschillende soorten dreigingen waarmee militairen tijdens deze vredesoperaties te maken kregen.

De interviews lieten een grote verscheidenheid aan dreigingen zien, die voor een groot deel in een zestal categorieën uiteenvielen: doden en gewonden, daadwerkelijke aanslagen, mogelijke aanslagen, plaatselijke omstandigheden, interne spanningen en het thuisfront.

Omdat aan deze verschillende categorieën van dreigingen niet viel af te lezen wat voor soort dreigingen een grote impact hadden, hebben we verder onderzocht welke kenmerken van de dreiging belangrijke determinanten zijn van de impact die de dreiging op de militairen heeft.

Uit de analyse bleek dat veel van de gerapporteerde dreigingen niet of slecht beheersbaar waren en dat dit een belangrijke verklarende factor was voor de impact van de dreiging. Er bleek ook een sterke relatie tussen ambiguïteit en beheersbaarheid: als een dreiging in sterke mate ambigu was, dan bleek deze ook bijna altijd onbeheersbaar te zijn. Sterk ambigue incidenten hadden hierdoor vrijwel altijd een grote invloed op de respondent.

Ten slotte had een groot deel van de incidenten ernstige verwachte gevolgen. Voornamelijk als de dreiging dan ook onbeheersbaar en ambigu was, leidde dit soort incidenten tot sterke gevoelens van dreiging en gevolgen voor het functioneren.

De indeling in categorieën van veel voorkomende incidenten kan worden gebruikt om bij de militair in de voorbereiding op missies een realistisch beeld te scheppen van wat hem of haar in het missiegebied staat te wachten. Voor elk van de categorieën zouden typische cases ontwikkeld en gebruikt kunnen worden, zodat confrontatie met elk van deze dreigingen tijdens de missie minder impact heeft op de militair, omdat de verwachtingen hiermee geconfronteerd te zullen worden al aanwezig zijn.

Belangrijker echter is nog om in training en opleiding aandacht te besteden aan de manier waarop de kenmerken van dreiging de reacties op de dreiging bepalen. De interviews lieten zien dat de aard van de huidige vredesoperaties en het optreden van de vijand tijdens deze operaties militairen noodzaakt in hedendaagse missies om te kunnen gaan met onbeheersbare en ambigue dreigingen. In de voorbereidingen op missies zal hier dus ook aandacht voor moeten zijn.

Op beheersbare dreigingen wordt veelal uitgebreid getraind; trainingen zitten vaak zo in elkaar dat de doelen uiteindelijk haalbaar zijn en de dreigingen controleerbaar. Maar de interviews laten zien dat het vooral de onbeheersbare dreigingen zijn die een grote impact kunnen hebben, zelfs als de ernst van de verwachte gevolgen van de dreiging maar gering is. Militairen zouden daar dus (tot op de hoogste niveaus) al tijdens trainingen mee geconfronteerd moeten worden.

Op deze manier kunnen ze ervaren wat de impact is van onbeheersbaarheid en kunnen hen methodes worden aangeleerd om met dergelijke dreigingen om te gaan. Hetzelfde geldt voor ambiguïteit. Het is belangrijk dat militairen in hun trainingen worden geconfronteerd met grote onzekerheid en met situaties die zó onduidelijk zijn dat de juiste manier van optreden niet voor de hand ligt. Als deze ervaringen op een goede manier begeleid worden, dan zal dat

zijn vruchten afwerpen in het operatiegebied.

Door zo te trainen aan de hand van de dimensies van dreigingen, zullen aangeleerde vaardigheden bovendien kunnen generaliseren naar bedreigende situaties die dezelfde kenmerken vertonen, zonder dat er op deze specifieke situaties getraind is. Militairen zullen zo uiteindelijk nog beter voorbereid zijn op de hedendaagse missies

Literatuur

- Argote, L., Turner, M.E. & Fichman, M. – 'To centralize or not to centralize: The effects of uncertainty and threat on group structure and performance'. *Organizational Behavior & Human Decision Processes* 43 (1989) 58-74.
- Bandura, A., – 'Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change'. *Psychological Review* 84 (1977) 191-215.
- Gaillard, A.W.K. – *Stress, productiviteit en gezondheid*. Nieuwezijds, Amsterdam, 2003.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. – 'The causes and consequences of the need for self-esteem: A terror management theory'. In: R.F. Baumeister (Red.), *Public self and private self* (pp. 189-212). Springer-Verlag, New York, 1986.
- Jacobs, R.W. – 'Stress, het operationele optreden en psychologische ondersteuning'. *Militaire Spectator*, 162 (1993) (6) 252-258.
- Lazarus, R.S., & Folkman, S., – *Stress, appraisal and coping*. Springer, New York, 1984.
- Mandler, G., – *Mind and emotion*. Wiley, New York, 1975.
- Paterson, R.J., & Neufeld, R.W.J., – 'Clear danger: Situational determinants of the appraisal of threat'. *Psychological Bulletin* 101 (1987) 404-416.
- Thompson, S.C., – 'Will it hurt less if I can control it? A complex answer to a simple question'. *Psychological Bulletin* 90 (1981) 89-101.
- Van den Berg, C.E., Soeters, J.M.L.M., & Dechesne, M., – 'Effecten van doodsdreiging tijdens vredesoperaties'. *Militaire Spectator* 175 (2006) (7/8) 308-319.
- Vogelaar, A.L.W., Kramer, F.J., Metselaar, M., Witteveen, A., Bosch, J., Kuipers, H., & Nederhof, F., – *Leiderschap in crisissituaties*. SdU, Den Haag, 1997.
- Vogelaar, A.L.W., Kramer, F.J., Op den Buijs, T.P., & Peters, N.C.W., – *Leiderschap bij vredesoperaties*. KMA, Breda, 2001.
- Wallenius, C., Johansson, C.R., & Larsson, G., – 'Reactions and performance of Swedish peacekeepers in life-threatening situations'. *International Peacekeeping* 9 (2002) 133-152.